

הגדרת מצות "ולו תהיה לאשה"

"כִּי־מִצָּא אִישׁ נֶעֱרַךְ בְּתוֹלָה אֲשֶׁר לֹא־אֲרָשָׁה וּתְפֹשֶׁה וְשָׁכַב עִמָּה וְנִמְצָאוּ: וְנָתַן הָאִישׁ הַשֹּׁכֵב עִמָּה לְאָבִי הַנֶּעֱרַךְ חֲמִישִׁים כֶּסֶף וְלֹדְתֶיהָ לְאִשָּׁה תַּחַת אֲשֶׁר עָנָה לֹא־יִוָּכַל שְׁלָחָה כְּלַיְמִיו:"

(דברים כב: כח–כט)

מכאן לומדים דיני אונס. כלומר, אם איש מאנס נערה בתולה, יש כמה מצוות ודינים ששייכים למקרה כזה, וכמעט כולם מבוארים בפרקים ג' וד' דמסכת כתובות. אחת מהמצוות נדרשה מ"ולו תהיה לאשה", והיינו שמוטל על המאנס לישא אנוסתו, אם ירצו הנערה ואביה. והנה צריכים להבין מה היא הגדרת המצוה, ר"ל האם המצוה על המאנס לקדש אנוסתו בלבד, ואחר קדושין כבר קיים המצוה, או דלמא המצוה היא שהמאנס ישא הנערה שאנס. ואת"ל המצוה היא על הנשואין, האם קיום המצוה הוא בשעת ביאה ראשונה לשם אישות, או המצוה שהנערה תהיה נשואה לו וקיום מצותו הוא בכל מעשה אישות כגון נתינת שאר, כסות, ועונה. וגם עלינו לברר אם חיוב הזה הוא בתורת קנס, כמו שחייב חמישים כסף לאבי הנערה בתורת קנס, או שהחיוב הוא מצוה בעלמא. מטרטנו בזה להוכיח שזה באמת מחלוקת ראשונים ואחרונים, ושיש נ"מ לדינא.

תנן בכתובות דף לט. "המפתה נותן שלשה דברים, והאונס ארבעה, המפתה נותן בושת ופגם וקנס, מוסיף עליו אונס שנותן את הצער. מה בין אונס למפתה, האונס נותן את הצער, והמפתה אינו נותן את הצער, האונס נותן מיד, והמפתה לכשיוציא, האונס שותה בעציצו, והמפתה אם רצה להוציא מוציא. כיצד שותה בעציצו, אפילו היא חוגרת, אפי' היא סומא, ואפילו היא מוכת שחין. נמצא בה דבר ערוה, או שאינה ראויה לבא בישראל אינו רשאי לקיימה, שנאמר ולו תהיה לאשה, אשה הראויה לו" ע"כ. ברישא דמשנה, לומדים חיובי ממון של האונס ומפתה והחילוק ביניהם. הסיפא דנה במצוה שעל המאנס והמפתה לישא הנערה שפגמו, והחילוק ביניהם, דהיינו שהמפתה יכול לעכב הנשואין ולשלם הקנס בלבד, והמאנס צריך לישא אותה בע"כ (זה כוונת "שותה בעציצו") אם הנערה ואביה רוצים, ולשלם הקנס ג"כ.

והקשה הגמרא שם דף מ. וז"ל "אמר רב כהנא, אמריתא לשמעתא קמיה דרב זביד מנהרדעא ניתי עשה ונדחה ל"ת, אמר לי היכא אמרינן ניתי עשה ונידחי ל"ת כגון מילה בצרעת, דלא אפשר לקיומיה לעשה, אבל הכא אי אמרה דלא בעינא, מי איתיה לעשה כלל" ע"כ. הראשונים ואחרונים שפכו הרבה דיו לפרש ולברר גמרא זו שנוגעת לכמה ענינים, כגון עשה דוחה לא תעשה. פשטות השקליא וטריא היא שהקשה הגמרא למה לא אמרינן אם איש מאנס נערה שאסורה לו, יהיה חייב לישא אותה הואיל ומצות עשה ד"ולו תהיה לאשה" תדחה הלאו שהיא אסורה לו. ותירצה הגמרא שמצות עשה הזו שאני משאר מצוות שאמרינן עשה דוחה לא תעשה כגון ברית מילה, כיון שהיא יכולה לעכב ולמאן.

והנה צריך עיון בקושיית הגמרא מה ה"לא תעשה" שהזכרה, והראשונים חולקים על נקודה זו. הרמבן כתב וז"ל "אלא אמצא בה ערות דבר קאי דקרא משמע דבשעת הויה תהא ראויה לו ומיהו לעולם איתיה לההוא עשה" ע"כ. כלומר כשהמאנס כנסה, אם מצא שזינתה תחתיו, אינו יכול לחיות עמה, והקשה הגמרא העשה ד"ולו תהיה לאשה" תדחה הלאו ד"מצא בה דבר ערוה". על זה הקשה הרשב"א וז"ל "ומורי הקשה על פ"ה דהיאך יבא עשה דולו תהיה לאשה לדחות לא תעשה דהעשה כבר ליתיה בעולם תמיד דאחר שבעלה לשם אישות שוב אין כאן עשה כלל" ע"כ. כוונת הרשב"א היא שאיך יכול להיות שהלא תעשה שהזכירה הגמרא קאי אנמצא בה דבר ערוה, הא כבר קיים מצות "ולו תהיה לאשה" בשעה שדנינן אם הוא יכול לחיות עמה. (תוס שם ד"ה ניתי עשה ונדחה לא תעשה דחה תירוץ הרמב"ן בע"א).

מוכח בדבריהם הקדושים שנחלקו על נקודתנו, דהיינו האם מצות "ולו תהיה לאשה" מתקיימת ע"י המעשה ביאה ראשונה לשם אישות, ואח"כ היא אשתו כשאר נשים, או המצוה שתהיה נשואה לו וקיים המצוה בכל מעשה אישות. הרשב"א סובר כצד הראשון, ועל כן הקשה שכבר קיים המצוה. אבל הרמב"ן (וגם תוס' שדחו מטעם אחר) סובר כצד השני, ולא קשיא לו קושיית הרשב"א, שיכול לקיים המצוה אח"כ. שוב מצאתי שכן דייק הה"ג ר' יחיאל מיכל ראבינאוויץ ז"ל באפיקי ים ח"ב סימן מ"ב אות ה והגרי"ש אלישב ז"ל בספר הערות כתובות דף מ.

מאיך, עיין בספר הפלאה דף מ. שסובר שהמצוה רק לקדש אותה. ונ"ל שאולי הגרע"א סובר כן שחידש בדף מ. שאע"ג שנחלקו ר' מאיר והחכמים אם יש תשלומי קנס לגבי מי שאנס קטנה, שר' מאיר דורש מ"ולו

תהיה לאשה" למעט קטנה שאינה יכולה לקדש עצמה הואיל ואין לה דעת (עיין דף כט. ומ:), החכמים דורשים דרשה זו ג"כ למעט קטנה ממצות "ולו תהיה לאשה". הגע בעצמך, אם המצוה לקדש אותה, אז מסתברא מה ענין דעת אצל מצוה זו, אבל אם המצוה על הנשואין או לחיות חיי אישות מהיכא תיתי שצריכה דעת. מיהו זה אינו מוכרח, כמובן. איך שיהיה, הדבר ברור מהרמב"ם הל' נערה בתולה פ"א ה"ג ובהשו"ע אה"ע סימן קעז שנקטו לשון כניסה ונשואין שהמצוה אינה מתקיימת בקדושין בלבד. ועיין במנחת חינוך מצוה תקנז אות י"ב שהוכיח בדברים של טעם שא"א להיות שיכול המאנס לקדש אנוסתו ולעזוב אותה, וזה קיום מצותו.

עד כאן עסקנו בכירור השיטות בהגדרת מצות "ולו תהיה לאשה", ועכשיו צריכים לברר אם המצוה באה בתורת קנס או לא. הנפקא מינה בזה, לכאורה, אם המאנס מודה על מה שעשה אם יפטר, ונחזי אנן.

תנן בכתובות דף לט. "האומר פתיתי את בתו של פלוני משלם בושת ופגם על פי עצמו, ואין משלם קנס. האומר גנבתי משלם את הקרן על פי עצמו, ואין משלם תשלומי כפל ותשלומי ארבעה וחמשה. המית שורי את פלוני או שורו של פלוני הרי זה משלם על פי עצמו, המית שורי עבדו של פלוני אין משלם ע"פ עצמו. זה הכלל כל המשלם יתר על מה שהזיק אינו משלם ע"פ עצמו" ע"כ. תכלית המשנה היא להורות הדין "מודה בקנס פטור", דהיינו אם אדם עושה מעשה שע"י יתחייב קנס, אם מודה בבית דין קודם שיבואו העדים, פטור מהקנס. דין זה נדרש בב"ק דף עה. עיי"ש. והנה המשנה הורה שאם המפתה (או מאנס, עיין בגמרא שם) מודה שעשה מעשה נבלה הוזה יהיה פטור מתשלום הקנס. מיהו, לא הגידה לנו אם הוא ג"כ פטור מ"ולו תהיה לאשה", וע"כ לא מצאנו מה יהיה הדין בדברי חז"ל. הרדב"ז בח"א סימן יט השיב על שאלה זו, ואעטיק לשונו הזהב וז"ל, "תשובה דבר זה לא ראיתי מפורש בא' מן המפרשים ומסתברא לי שכופין אותו וישא אותה וישתה בעציצו. תדע דשתי מצות עשה נינהו א' ליתן הקנס וא' לישא אותה וכן מנאן הרמב"ם ז"ל שתי מצות משמע דלא הא בהא תליותו דמודה בקנס פטור אמרי' והא לאו קנס הוא ואע"ג דאמרינן ואפילו חגרת ואפילו מצורעת האי לא הוי אטעמא משום קנס אלא משום שהוא רצה לשתות בעציץ זה ואפילו תימא שהוא עונש עונש לאו היינו קנס והמודה בעונשו אינו נפטר ממנו ואע"ג דקי"ל דמי שבא ואמר עברתי עבירה פלוני הלקוני אין מלקין אותו היינו משום דאין אדם משים עצמו רשע אבל המודה שאנס אשה לא שייך האי טעמא ותו דהאי לאו קנס הוא אלא ממון נתחייב להו לישא אותה ליתן לה שאר כסות ועונה

ולמה יפטר בהודאתו. ותו דחדוש הוא שחדשו חכמים מודה בקנס פטור ואין לך בו אלא חדושו דוקא קנס של ממון וכו'. מפורש בדבריו שאם המאנס מודה, חייב לישא אותה ממה נפשך. כלומר, אם המצוה אינה קנס פשוט שלא יהיה פטור ע"י הודאתו, ואת"ל היא קנס, המודה בקנס פטור רק לגבי ממון.

מיהו, נלע"ד, שאכן יש נ"מ בין האם המצוה קנס או לא, ונבאר. נחזור למחלוקת ראשונים שהבאנו לעיל, אם המצוה על המעשה נשואין הראשון (רשב"א), או שתהיה נשואה לו וקיים המצוה בתמידות (הרמב"ן ותוס'). הנ"מ בין ב' השיטות היא מה החיוב שאר, כסות, ועונה בנשואין ע"י מצות "ולו תהיה לאשה". האם חיובו הוא כמו שאר נשים, שאיש חייב לתת לאשתו שאר, כסות, ועונה, או האם חיובו דין מיוחד, שנובע ממצות "ולו תהיה לאשה". אם המצוה מתקיימת במעשה ראשון, נראה שחיובי המאנס לאנוסתו כשאר חיובי אישות, כיון שהתורה ציוה לישא אותה, וממילא היא אשתו וחייב לה כשאר נשים. אבל אם המצוה תמידית, שתהיה נשואה לו ותהיה אשתו לכל דבר, נראה שחיובו לתת שאר, כסות, ועונה דין מיוחד.

ועתה, נניח שהמצוה היא חיוב בתורת קנס (שכן משמע מתוס' כתובות דף לה: ד"ה לא קנס ולא פיתוי), מה יהיה הדין אם התנו המאנס ואנוסתו שהוא ישא אותה לקיים מצוותו על מנת שלא יתחייב בשאר, כסות, ועונה. האם היא יכולה לעשות כן או לא. נראה שזה תלוי בחקירתנו, דהיינו אם חיובו כשאר נשים בודאי יכולה למחול על שאר וכסות כמו שפסק הרמב"ם הל' אישות פ"ב ה"ו (ולא עונה, עיי"ש לטעם הדבר). אבל אם חיובו דין מיוחד שחלק מקנסו הוא לתת לה שאר, כסות, ועונה, הסברא נותנת שאינה יכולה למחול, ואבאר. אע"ג שיכולה היא לעכב הנישואין, זה מטעם שיכולה למחול על זכותה בקנס לגמרי. אבל אם התנו שהמאנס ישא אותה ולא יתחייב בשאר, כסות, ועונה, נמצא שאין זה הקנס שחייבתו התורה (לשון מושאל מק"ש שהובא לקמן), וב"ד אינו יכול לחייבו אותו קנס, ר"ל רק לישא אותה. וכעין זה הסביר להרה"ג ר' אלחנן בונם ווסרמן זצ"ל הי"ד בקובץ שיעורים חלק ב סימן יג לבאר למה המודה בקנס ואח"כ באו עדים פטור וז"ל "וטעמא דמ"ד מודה בקנס ואח"כ באו עדים פטור, אינו משום דההודאה גורמת פטור, אלא דס"ל להך מ"ד, דלא נשלם עונשו, רק אם ישלם בע"כ נגד רצונו ושבירת רצונו הוא חלק מהעונש ואם ישלם ברצונו עדיין לא נענש כראוי לו" ע"כ. א"כ גם בנידון דידן, בלי חיוב שאר, כסות, ועונה, הקנס לא יעשה הרושם על

המאנס כמו שכוונה התורה, וא"כ ב"ד אינו יכול לחייב אותו קנס, וממילא מוטל על הנערה להחליט להנשא לו ולקבל שאר, כסות, ועונה, או לעכב הנשואין לגמרי.

אכן, נראה להוכיח עוד שנקודה זו, הבנת חיובי אישות של המאנס, היא מחלוקת מפורשת בראשונים. הספר החינוך במצוה תקנז כתב בשרשי המצוה וז"ל "אבל בדעתו שתהיה קשורה עמו ומוטלת עליו כל ימיו לחיוב שאר כסות ועונה". ברור מדברו שהשאר, כסות, ועונה הם חלקים מהקנס. מיהו, הרמב"ם, כשהביא המצוה לישא אותה, לא הזכיר חיובי אישות, וע"כ הוא סובר שאינם דין מיוחד לאונס, אלא כשאר חיובי אישות.

לסיכום, הוכחנו שיש מחלוקת ראשונים אם קיום מצוות "ולו תהיה לאשה" הוא פעם אחת, או תמידית, ואם המצוה היא קנס או לא. בררנו מה היא מהות חיובי אישות באונס, והנ"מ האם הנערה יכולה למחול עליהם.